

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/309639901>

La influència de la tragèdia en la historiografia grega contemporània

Chapter · January 2000

DOI: 10.1007/978-3-476-02694-1_10

CITATION

1

READS

45

3 authors, including:

Jordi Redondo

University of Valencia

114 PUBLICATIONS 62 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Susana Sancho

University of Valencia

3 PUBLICATIONS 1 CITATION

[SEE PROFILE](#)

NOTES SOBRE L'ORIGEN DE LA HISTORIOGRAFIA TRÀGICA GREGA ¹

Jordi REDONDO & Susana SANCHO

(Universitat de València)

Com a producte d'una nova conjunció d'esforços dels estudiosos i de la literatura grega i de la història de les idees, els darrers anys s'ha produït la revisió del concepte mateix de tragèdia. Cada època ha de madurar els elements amb què bastir, si escau, un discurs propi, i amb aquest tombant de segle sembla arribat el moment d'aquesta aventura hermenèutica, la definició del tràgic. Aquesta contribució nostra no té, emperò, una fita tan noble i alhora tan difícil, ans beslluma un aspecte per nosaltres més abellidor i factible, que consisteix a revisar la presència de la tragèdia ultra ella mateixa, és a dir, la influència que ha tingut sobre els gèneres contemporanis i posteriors. A les pàgines que segueixen volem mostrar com el sentit del tràgic ha inspirat els primers grans autors del gènere historiogràfic, Heròdot i Tucídides, per bé que, com és de suposar, amb els matisos inherents a la diferent personalitat literària de cadascun.

El nostre plantejament metodològic ha adoptat com a pedra de toc la perspectiva de la història de la llengua i no pas la de la teoria literària. A la literatura grega antiga és possible una caracterització del gènere a partir de l'anàlisi lingüística i estilomètrica, i és aquest el biaix fonamental de la recerca en què es fonamenta el present estudi. La revisió del concepte d'*historiografia tràgica* ocupa la secció final del treball, amb vistes a redefinir l'evolució del gènere a les èpoques clàssica i hel·lenística.

El sentit tràgic a les Històries d'Heròdot

Definida per un estudiós modern com *la més enigmàtica de les obres gregues en prosa* ², les *Històries* d'Heròdot han atret nombrosos especialistes, amb metodologies i objectius ben diversos. Si ens apliquem a aquella investigació de caire més literari, hi

¹ Versió actualitzada del treball publicat amb el títol "La influència de la tragèdia en la historiografia grega contemporània" (amb la col·laboració d'A.F.O. Guixot) a C. Morenilla & B. Zimmermann (edd.), *Das tragische*, Stuttgart 2000, 179-201.

² H. Bowden, ressenya a D. Fehling, *Herodotus and his 'sources': citation, invention and narrative art*, Leeds 1989; J. Gould, *Herodotus*, London 1989; i D. Lateiner, *The historical method of Herodotus*, Toronto 1989, publicada a *JHS* 112, 1992, 182-184, pàg. 182.

trobarem tota una línia d'estudis adreçats a l'anàlisi del deute d'Heròdot amb l'èpica ³, o, més aviat, amb un determinat interès de mitificació de la realitat, manllevat també a l'epos ⁴. No falten tampoc els qui hi han apreciat la influència de la sofística, tret molt més innovador, i que explicaria millor algunes de les característiques de l'obra ⁵. Ara bé, n'hi ha també d'altres on s'ha posat l'accent en la intenció de l'autor, entre estètica i ideològica, que hauria fet concebre l'obra des d'una perspectiva tràgica ⁶. Alguns crítics s'han referit a la utilització de conceptes propis del discurs tràgic ⁷, per bé que darrera els conceptes hem de veure-hi claus interpretatives de tot un context ideològic ⁸. També ha estat analitzat el caràcter d'alguns

³ C. Hofer, *Über die Verwandtschaft des herodotischen Stils mit dem homerischen*, Program. Meran 1878; A.W. Förstemann, *De uocabulis quae uidentur esse apud Herodotum poeticis*, Magdeburg 1892; J.M. Donnelly, "The 'Epic' of Herodotus", *Classical Bulletin* 11, 1934, 4-5; E. Poghirc, "Homère et son influence dans les Histoires d'Hérodote", *StudClas* 19, 1980, 7-18; M. Giraudeau, "L'héritage épique chez Hérodote", *BAGB* 1984, 4-13; G.L. Huxley, *Herodotus and the Epic*, Atenes 1989.

⁴ G. Lachenaud, *Mythologies, religion et philosophie de l'histoire dans Hérodote*, Lille & Paris 1978; G. Huxley, "Bones for Orestes", *GRBS* 20, 1979, 145-148; N. Ayo, "Prologue and epilogue. Mythical history in Herodotus", *Ramus* 13, 1984, 31-47; C. Sourvinou-Inwood, "Myth and History. On Herodotus III, 48 and 50-53", *OAth* 17, 1988, 167-182; K. Nickau, "Mythos und Logos bei Herodot", in W. Ax (ed.), *Festschrift C.J. Classen*, Stuttgart 1990, 83-100; E. Vandiver, *Heroes in Herodotus. The Interaction of Myth and History*, Frankfurt 1991.

⁵ M. Wundt, *De Herodoti elocutione cum sophistarum comparata*, Diss. Leipzig 1903; W. Nestle, *Herodots Verhältnis zur Philosophie und Sophistik*, Progr. Schöntal 1908; A. Dihle, "Herodot und die Sophistik", *Philologus* 106, 1962, 207-220.

⁶ H. Fohl, *Tragische Kunst bei Herodot*, Rostock 1913 (Diss. Leipzig); D. Grene, "Herodotus: The Historian as Dramatist", *JPh* 58, 1961, 477-488; K.H. Waters, "The Purpose of Dramatization in Herodotus", *Historia* 15, 1966, 157-171; A. French, "Topical Influences on Herodotus' Narrative", *Mnemosyne* 25, 1972, 9-27; A. Lesky "Tragödien bei Herodot?", in K.H. Kinzl (ed.), *Greece and the Eastern Mediterranean in Ancient History and Prehistory: Studies presented to Fritz Schachermayr on the Occasion of his Eightieth Birthday*, Berlin 1977, 224-230; T.G. Rosenmeyer, "History or Poetry? The Example of Herodotus", *Clio* 11, 1982, 239-259; J. Marincola, "Narrator's Narrative and the Narrator's Presence", *Arethusa* 20, 1987, 121-137, esp. pp. 131-135 a propòsit dels escenaris històrics; J. Herington, "The Poem of Herodotus", *Arion* 1, 1991, 5-16, cf. pàg. 7: *What decisively demonstrates Herodotus' direct dependence on Attic tragedy here (sc. Hdt. I 34-45) is the orchestration of all those motifs into a single tightly constructed narrative, in such a way that all combine to carry the hearer onward to a crashing denouement, the ruin of a great man. Nothing comparable to such an orchestration can be found in the Greek poetic tradition outside tragedy.*

⁷ Cf. L. Camerer, *Praktische Klugheit bei Herodot. Untersuchungen zu den Begriffen μηχανή, τέχνη, σοφία*, Diss. Tübingen 1965; H.-F. Bornitz, "Der Gebrauch von αἰτία bei Herodot", in *Herodot-Studien. Beiträge zum Verständnis der Einheit des Geschichtswerks*, Berlin 1968, 139-163; H. Barth, "Zur Bewertung und Auswahl des Stoffes durch Herodot. Die Begriffe *thoma*, *thomazo*, *thomasios* und *thomastos*", *Klio* 50, 1968, 93-110; H.M. Lee, "Slander (δῆλοσ) in Herodotus 7, 10, h, and Pindar, *Pythian* 2, 76", *H* 106, 1978, 279-283; H.C. Avery, "A poetic word in Herodotus", *H* 107, 1979, 1-9; J.A. Arieti, "History, hamartia, Herodotus", *Hamartia. The Concept of Error in the Western Tradition. Essays in honor of J.M. Crosssett*, New York & Toronto 1983, 1-25.

⁸ W. Aly, *Volksmärchen, Sage und Novelle bei Herodot und seine Zeitgenossen*, Göttingen 1969², pàg. 284. Vegeu també P.W. Rose, "Historicizing Sophocles' Ajax", in B. Goff (ed.), *History, Tragedy, Theory. Dialogues on Athenian Drama*, Austin 1995, 59-90, pàg. 66: *The madness that perhaps most interested fifth-century Greek thinkers was the criminal madness of those who had too much power -like the Spartan king Cleomenes or the Persian kings Cambyses and Xerxes. The moral view of this madness presented it as a vehicle by which a just divinity induced the excessively powerful to commit crimes so serious as to entail grave consequences for their communities, for their immediate dependents, and for themselves. Punishing the excesses of these overly powerful madmen helped to make the world safe for democracy. For we cannot ignore the fact that the clearest evidence for this moral view of madness is in the fifth-century Athenian democrat Aeschylus and the pro-Athenian historian Herodotus. D'acord amb aquesta anàlisi, Heròdot hauria compartit amb Esquil una posició ideològica del tot favorable als interessos de l'expansió atenesa. En termes més genèrics, J.A. Arieti,*

personatges, propers a la caracterització de les figures de la tragèdia ⁹. D'altres han analitzat la construcció de determinades *escenes* ¹⁰. Una altra opció ha estat la d'identificar certs mecanismes narratius com a procedents del gènere tràgic: els oracles i presagis i els somnis, per exemple ¹¹. N'hi ha que han plantejat obertament l'existència de sengles tragèdies al voltant de les figures de Gíges, Cresos i Adrast ¹². D'altres s'han centrat en la relació entre la

Discourses on the First Book of Herodotus, Boston 1995, pàg. 15, relaciona Heròdot amb la tragèdia a partir de la idea que la felicitat humana no és duradora.

⁹ H. Bischoff, *Der Warner bei Herodot*, Diss. Marburg, Borna-Leipzig 1932; H.J. Diesner, "Die Gestalt des Tyrannen Polykrates bei Herodot", *AAnt-Hung* 7, 1959, 211-219; K.H. Waters, *Herodotos on Tyrants and Despots. A Study in Objectivity*, Wiesbaden 1971; S.G. Flory, "Laughter, Tears and Wisdom in Herodotus", *AJPh* 99, 1978, 145-153; J.G. Gammie, "Herodotus on kings and tyrants: objective historiography or conventional portraiture?", *JNES* 45, 1986, 171-195; J.A.S. Evans, "Individuals in Herodotus", in *Herodotus Explorer of the Past. Three Essays*, Princeton & New York 1991, 41-88. C.B.R. Pelling, "Conclusion", in C.B.R. Pelling (ed.), *Character and Individuality in Greek Literature*, Oxford 1990, 245-262, pàg. 259, recorda efectivament com *Herodotus is evidently interested in a pattern of tyrannical behaviour, yet all the tyrants are different, if only in limited ways*.

¹⁰ L.A. Thompson, "Tragic and Humorous Elements in Herodotus", *Phrontisterion* 5, 1967, 62-69; R. Rieks, "Eine tragische Erzählung bei Herodot (*Hist.* 1, 34-45)", *Poetica* 7, 1975, 23-44; Th. Rosenmeyer, "History or poetry? The example of Herodotus", *Clio* 11, 1982, 239-259.

¹¹ Sobre oracles i presagis, vegeu J.A.S. Evans, "The dream of Xerxes and the νόμος of the Persians", *CJ* 57, 1961, 109-111; J. Kirchberg, *Die Funktion der Orakel im Werke Herodots*, Göttingen 1964; G. Bunnens, "Les présages orientaux et la prise de Sardes. À propos d'Hérodote I 84", in J. Bibauw (ed.), *Hommages à M. Renard II*, Brussel·les 1969, 130-134; L. Barnabò, "Oracoli come messaggio. Erodoto testimone di una dimensione orale dei responsi oracolare", *BIFG* 4, 1977-1978, 157-174; J. Elayi, "Le rôle de l'oracle de Delphes dans le conflit gréco-perses d'après les Histoires d'Hérodote", *IA* 13, 1978, 93-118, i "Deux oracles de Delphes: les réponses de la Pythie à Clithène de Sicyone et aux Athéniens avant Salamine", *REG* 113, 1979, 224-230; M. Dobson, "Herodotus I 47 and the Hymn to Hermes: a solution to the test oracle", *AJPh* 100, 1979, 349-359. Sobre els somnis, vegeu A.A. Anastasiou, "Το όνειρον του Κροίσου παρ' Ἡροδότῳ", *Athena* 69, 1966-1967, 198-220; P. Frisch, *Die Träume bei Herodot*, Meisenheim am Glan 1968; R. Liesmout, "A dream on a καιρός of history. An analysis of Hdt. VII 12-19", *Mn* 23, 1970, 225-249; H. Aigner, "Ein geographischer Traum bei Herodot", *RhM* 117, 1974, 215-218; R. Gaertner, "Les rêves de Xerxes et d'Artaban chez Hérodote", *Ktéma* 7, 1983, 11-18; R. Bichler, "Die 'Reichsträume' bei Herodot. Eine Studie zu Herodots schöpferischer Leistung und ihre quellenkritische Konsequenz", *Chiron* 15, 1985, 125-147; A. Köhnken, "Der dritte Traum des Xerxes bei Herodot", *H* 116, 1988, 24-40. J.A. Arieti, *Discourses...* pàg. 54, n. 93, recorda amb encert com *knowing in advance when or how death will come is the stuff of tragedy*.

¹² J.L. Myres, "Herodotus the Tragedian", *apud* O. Elton (ed.), *A Miscellany presented to Dr. J.M. MacKay*, Liverpool 1914, 88-96; K.F. Smith, "The literary tradition of Gyges and Candaules", *AJPh* 41, 1920, 1-37; O. Regenbogen, "Die Geschichte von Solon und Krösus", *Gymnasium* 41, 1930, 1-20 (= W. Marg (ed.), *Herodotos*, Darmstadt 1965, 375-403); K. Latte, "Ein antikes Gygesdrama", *Eranos* 48, 1950, 136-144; E. Lobel, "A Greek Historical Drama", *PBA* 35, 1950, 207-216; E. Lobel & D. Page, *A New Chapter in the History of Greek Tragedy*, Cambridge 1951; J.C. Kamerbeek, "De nouo fragmento tragico in quo de Gyge et Candaule agitur", *Mnemosyne* 5, 1952, 108-115; M. Gigante, "Un nuovo frammento di Licofrone tragico", *PdP* 7, 1952, 5-17; V. Martin, "Drame historique ou tragédie? Remarques sur le nouveau fragment tragique relatif à Gygès", *MH* 9, 1952, 1-9; H. Lloyd-Jones, "The Gyges Fragment: a new Possibility", *PCPhS* 182, 1952-53, 36-43, i "Problems of Early Greek Tragedy", *Cuadernos Fund. Pastor*, 13, 1966, 11-33; J. Kakridis, "Ἡ γυναῖκα τοῦ Κανδαύλη", *Hellenica* 12, 1952-53, 1-14 i 372; A. Lesky, "Das hellenistische Gyges-Drama", *H* 81, 1953, 1-10; E. Cazzaniga, "Il frammento tragico di Gige e la tradizione retorica", *PdP* 8, 1953, 381-398; A.E. Raubitschek, "Gyges in Herodotus", *Classical Weekly* 48, 1955, 48-51; Q. Cataudella, "Sulla cronologia del cosiddetto 'fragmento di Gige'", *Studi in onore di A. Calderini e R. Paribeni II*, Milano 1956, 103-116; D.N. Levin, "Croesus as ideal tragic hero", *CB* 36, 1960, 33-34; D. Page, "An early Tragedy on the Fall of Croesus?", *PCPhS* 188, 1962, 47-49; J.H. Thiel, "Solon en Croesus", *Hermeneus* 34, 1963, 191-210; J. Meunier, "L'épisode d'Adraste", *Didaskalikon* 23, 1963, 1-12; T. Krischer, "Solon und Kroisos", *WSt* 77, 1964, 174-177; H.-P. Stahl, "Herodots Gyges-Tragödie", *H* 96, 1968, 385-400, i "Learning through suffering? Croesus' conversations in the history of Herodotus", *YCIS* 24, 1975, 1-36; Ch.W. Fornara, *Herodotus. An Interpretative Essay*, Oxford 1971; Ch. Segal, "Croesus on the Pire: Herodotus and Bacchylides", *WSt* 84, 1971, 39-51; N. Holzberg, "Zur Datierung der Gyges-Tragödie POx 2382", *ZAnt* 23, 1973, 237-286; A.C. Sheffield, *Herodotus' portrait of*

dramatúrgia esquiliana i sofocliana i l'obra de l'halicarnassenc, i amb una especial atenció a determinats passatges, alguns dels quals assenyalarien Heròdot com a font d'inspiració, i no pas a l'inrevés ¹³. Hem de fer esment com a un capítol a banda de l'amistat personal entre Sòfocles i Heròdot, que ens és presentada per la tradició antiga ¹⁴.

A nosaltres ens interessa més la línia de recerca inaugurada el 1913 per Rasch a un treball poc conegut per la crítica actual, i que representa un estudi pròpiament més filològic, basat en l'anàlisi lingüística i estilística dels textos, i que tot seguit avaluarem ¹⁵. Rasch partia de la premissa que de l'amistat entre Sòfocles i Heròdot devia haver surgit alguna mena d'influència mútua. Bo i centrant-se en el tràgic, Rasch assenyalava aquells passatges que haurien estat inspirats per les *Històries*, alguns d'ells a l'*Electra*, que ell datava, erròniament,

Croesus. A study in historical artistry, Diss. Stanford Univ., 1973; B. Snell, "Gyges und Kroisos als Tragödien-Figuren", *ZPE* 12, 1973, 197-205; R. Kassel, "Herodot und Gyges-Drama", *ZPE* 14, 1974, 226; P. Oliva, "Die Geschichte von Kroisos und Solon", *Das Altertum* 21, 1975, 175-181; J.A. Evans, "What happened to Croesus", *CJ* 74, 1978, 34-40, i "Candaules, whom the Greeks name Myrsilus...", *GRBS* 26, 1985, 229-233; C.C. Chiasson, "The Herodotean Solon", *GRBS* 27, 1986, 249-262; T.S. Brown, "Solon and Croesus (Hdt. I 29)", *AHB* 3, 1989, 1-4; S.O. Shapiro, "Learning through Suffering: Human Wisdom in Herodotus", *CJ* 89, 1994, 349-355. Destaca, per la radicalitat de la seva proposta, l'article de Myres, el qual duu a un punt gairebé absurd el color dramàtic de les *Històries*, i pretén de reconèixer-hi dos drames, una Σαρδέων ἄλωσις al llibre I i un Κλεομένης μανόμενος als llibres V-VI. Pel que fa a l'anomenat *drama de Giges* -*P.Oxy.* 2382 II-, tot i que l'autor de l'*editio princeps*, Lobel, seguit, entre d'altres, per Page, Lloyd-Jones i Cataudella, acceptava que el text corresponia a una tragèdia de l'època clàssica -Lloyd-Jones suggereix la possibilitat que es tractés, bé d'un diàleg tràgic, bé d'un iambe d'Arquíloc-, la datació de la qual la faria remuntar als inicis mateixos del gènere i probablement a Frínic, d'altres com ara Latte, Kamerbeek, Gigante, Kakridis i Cazzaniga han proposat una datació tardana, d'època hel·lenística o imperial, solució aquesta a la qual ens adherim vistos alguns trets de la llengua emprada per l'autor. També hi hem d'afegir R. Cantarella, "Il frammento di Ossirinco su Gige", *Dioniso* 15, 1952, 3-31, per bé que interpreta que el fragment pertany a una novel·la, sense donar per plausible l'escansió habitual, que hi veu un parlament en trímetres iàmbsics.

¹³ A.Y. Campbell, "Aeschylus' Agamemnon 1222-38 and treacherous Monsters", *CQ* 29, 1935, 25-36; J. Casseur, *Hérodote et les tragiques du Ve siècle*, Bruxelles 1942; W.C. Kirk, "Aeschylus and Herodotus", *CJ* 51, 1955, 83-86; F. Robert, "Histoire et tragédie au Vème siècle", *L'Information littéraire* 8, 1956, 66-70; "Mystère et tragédie", *REG* 75, 1962, X-XIII; i "Sophocle, Périclès, Hérodote et la date d'Ajax", *RPh* 38, 1964, 213-227; R. Browning, "Herodotus v. 4 and Euripides, *Cresphontes* fr. 449 N.", *CR* 11, 1961, 201-202; G. Germain, "Du conte à la tragédie. A propos d'Antigone 905-912", *REG* 80, 1967, 106-112; G. Donini, "Sofocle, *El.* 916-917 e Erodoto", *Maia* 23, 1971, 65; i H.-P. Stahl, "Learning through Suffering? Croesus' Conversations in the History of Herodotus", *YClSt* 24, 1975, 1-36, esp. pp. 6-7. K. Reinhardt, *Sophokles*, Frankfurt 1976⁴, pp. 93 i 251; T.A. Szlezak, "Bemerkungen zur Diskussion um Sophokles, *Antigone* 904-920", *RhM* 124, 1981, 108-142; W. Rösler, "Die Frage der Echtheit von Sophokles, *Antigone* 904-920 und die politische Funktion der attischen Tragödie", in A.H. Sommerstein, S. Halliwell, J. Henderson & B. Zimmermann (edd.), *Tragedy, Comedy, and the Polis*, Bari 1993, 81-99. Val la pena de citar els passatges de l'obra de K. Reinhardt, cf. pàg. 95: *In seiner Begründung dieses 'Nomos' folgt nun freilich Sophokles einer herodotischen Novelle'*, a propòsit d'Hdt. III 119 i S. *Ant.* 891 ss.; pàg. 251: *Entlehnungen aus Herodot begegnen sonst denn auch nur in den späteren Stücken, Öd. Tyr. 981, El. 62, 421, Phil. 1207, Öd. Kol. 337*. Dins la mateixa línia de subratllar les concomitàncies amb Esquil i Sòfocles i les discordàncies amb Eurípides, vegeu W. Breitenbach, *Untersuchungen zur Sprache der euripideischen Lyrik*, Hildesheim 1967 (= Stuttgart 1934), pàg. 118: *Mit Herodot gemeinsam hat Eur. mindestens 25 (= 0'6%) Wörter*. Ara bé, R. Meridor, "The function of Polymestor's crime in the Hecuba of Euripides", *Eranos* 81, 1983, 13-20, adverteix una dependència de l'autor tràgic respecte d'Hdt. IX 116-120.

¹⁴ Fr. Egermann, "Arete und tragische Bewußtheit bei Sophokles und Herodot", *apud* AA.VV., *Vom Menschen in der Antike*, München 1957, 5-128.

¹⁵ J. Rasch, *Sophocles quid debeat Herodoto in rebus ad fabulas ornandas adhibitis*, Leipzig 1913.

cap a 435/430 a.C.¹⁶, i d'altres a l'*Enòmaos*¹⁷ i l'*Alexandre*¹⁸. Segons Rasch, la pertanyença dels dos autors al cercle de Pèricles hauria facilitat el coneixement, per part de Sòfocles, de nombrosos testimonis de caràcter etnogràfic i antropològic. Ja més modernament, ha estat Chiasson qui s'ha fixat com a objectiu la delimitació d'aquells elements comuns a la dicció tràgica i a les *Històries*¹⁹. Tanmateix, les seues conclusions han estat més aviat negatives: segons aquest autor, Heròdot no hauria creat una llengua literària permeable a la influència de la tragèdia²⁰.

Ben recentment, Susana Sancho ha fet una decisiva aportació de conjunt, que al nostre parer ha situat la qüestió en un punt sense retorn pel que fa al reconeixement dels vincles de les *Històries* amb la tragèdia, no només en establir una sèrie de paral·lelismes dins la tècnica dels tràgics i la d'Heròdot, ans també en fixar un quadre detallat de les estretes relacions entre la llengua del nostre historiador i la lexi tràgica²¹. Al seu primer estudi, Sancho estableix en primer lloc les condicions que permeten parlar de les *Històries* com d'un text dramatitzat: l'estructura closa de l'obra; la grandesa dels esdeveniments narrats; la *σεμνότης* dels personatges; i el recurs a la imitació com a concepte estètic bàsic²². Tot seguit, analitza els procediments de caire literari que Heròdot va acomodar a la seua lexi: la imitació d'escenes i figures tràgiques; la inclusió de conceptes propis de la lexi tràgica; la intervenció

¹⁶ J. Rasch, *op. cit.*, pàg. 30. Més modernament, A.M. Dale, *Euripides. Helen*, Oxford 1967, pp. XXIV i ss., situa la composició de l'*Electra* cap al 413 a.C. Pel que fa als arguments de Rasch, val la pena de ressenyar l'exemple, comentat a les pp. 20-21, de S. *El.* 445 ἐξέμαξεν, verb d'origen joni que reemplaça l'habitual a l'àtic, ἀπομόρνυμι, i que hauria estat manllevat a Heròdot, on el registrem a IV 64. També hem de recollir la hipòtesi de la influència d'Hdt. I 108 sobre S. *El.* 417-423. És ben cert que Rasch va estar prudent en fer les seves conclusions, cf. pàg. 29: *Sophocli quidem Electram fabulam componentem sub oculis fuisse libris Herodoti litteris mandatos non plane confirmatur.*

¹⁷ Aquesta tragèdia seria anterior al 414 a.C. Segons Rasch, *op. cit.*, pàg. 21, el frg. 432 Nauck (= Radt), Σκυθιστὶ χειρόμαρκτον ἐκδεδαρμένον, reprendria Hdt. IV 64. El mateix costum escita apareix també a E. *El.* 241 -Rasch data l'obra el 413 a.C.-, tot i que sense utilitzar el lèxic herodoteu.

¹⁸ J. Rasch, *op. cit.*, pp. 30-54, fa per demostrar la dependència de l'*Alexandre*, que ell data entre 430 i 415 a.C., respecte de tota la secció narrativa referent a l'adolescència de Cir, al llibre I de les *Històries*. Tanmateix, a nosaltres el tema em sembla propi del folk-tale: és ben conegut el motiu del fill del rei criat a muntanya per pastors que el salven de la mort, perquè el seu pare l'havia abandonat. De fet, l'estil del text herodoteu així ho suggereix. Pel que fa a l'*Alexandre*, vegeu S. Luria, "Noch einmal über Antiphon in Euripides' Alexandros", *H* 64, 1929, 491-497; A. Scheiweiler, "Zum Alexandros des Euripides", *Philologus* 97, 1949, 321 ss.; B. Menegazzi, "L'Alessandro di Euripide", *Dioniso* 14, 1951, 172-197; D. Lanza, "L'Alessandro e il valore del doppio coro euripideo", *SIFC* 34, 1962, 230-245; J.O.G. Hanson, "Reconstruction of Euripides' Alexandros", *H* 92, 1964, 171-181; R.A. Coles, *A new Oxyrhynchus papyrus: the hypothesis of Euripides' Alexandros*, London 1974; i D. Kovacs, "On the Alexandros of Euripides", *HSCPh* 88, 1984, 47-70.

¹⁹ C.C. Chiasson, *The Question of tragic Influence in Herodotus*, Yale University, 1979, i "Tragic Diction in Herodotus. Some Possibilities", *Phoenix* 36, 1982, 156-161.

²⁰ C. Chiasson, *The Question...* pp. 237-238: *The tragedians had a perceptible but apparently limited effect on the literary art of the Histories.*

²¹ S. Sancho, *Estudi del llibre I de les Històries d'Heròdot des d'una perspectiva dramàtica*, tesi de llicenciatura, València 1994; *Procedimientos de dramatización en las Historias de Heródoto (libros I-IX)*, tesi doctoral, València 1996; "La dramatització a les Històries d'Heròdot: alguns procediments de caire literari", *Ítaca. Quaderns Catalans de Cultura Clàssica* 19, 2003, 27-37.

²² S. Sancho, *Estudi...* pàg. 22.

de dones; els somnis com a motors de la comprensió dels esdeveniments; la contraposició ideològica de dos o més personatges; les etopeies; les reflexions quasi-parenètiques, semblants a les de certs monòlegs i resis del drama; les caracteritzacions verbals; el diàleg i el monòleg; la retortització dels parlaments; les caracteritzacions dels personatges mitjançant el seu físic o la seua indumentària; l'ús de temes mítics; l'adopció de determinades tècniques narratives; l'ús de símbols de caire tràgic; les cartes com a recurs escenogràfic; la construcció d'escenes; el discurs basat en l'εἰρόνεια; la imitació directa de passatges tràgics; i, en fi, la inserció dins les *Històries* de petites seccions quasi-autònomes, com ara, i només al llibre primer, les protagonitzades per Giges, Atis i Cresos ²³.

En la mateixa línia, un segon i definitiu estudi va permetre Sancho d'establir una, diem-ne, gramàtica de la dicció tràgica a les *Històries* d'Heròdot, configurada per un total de trenta-nou trets, cinc d'ells de caràcter morfològic ²⁴ i trenta-quatre de caràcter sintàctic ²⁵, més un apartat final dedicat als poetismes. La conclusió a què arriba Susana Sancho mereix de ser reproduïda en els seus termes precisos: *Así pues, la obra de nuestro historiador representa una ruptura con la logografía precedente. Podemos afirmar este hecho desde el momento en que hemos demostrado la utilización por parte de Heródoto de elementos que pertenecen, bien a la lengua de la poesía, bien exclusivamente a la de la tragedia. En este mismo sentido, las Historias de Heródoto representan el inicio de lo que podríamos llamar la historiografía trágica, que comenzaría en nuestro autor y no, como la crítica cree, en época helenística, puesto que en Heródoto se hallan recursos de dramatización de carácter lingüístico. Por tanto, no estamos de acuerdo con las teorías de Schwartz y von Fritz, quienes sostienen que el origen de la historiografía trágica debe buscarse en la escuela peripatética, ni con Ullmann, para el cual dicho origen se encontraría en Isócrates. En cambio, sí compartimos la opinión de Mastrocinque, quien sitúa a Heródoto (V 17-20) como fuente de un pasaje paratrágico (Jenofonte, Helénicas V 9, 4-7) y, por tanto, como uno de los artífices de la génesis de la historiografía trágica, que, según él, nacería en el siglo V a.C.* ²⁶.

²³ Tot i que al seu treball del 1994 Sancho limita el seu estudi al llibre I de les *Històries*, els procediments de dramatització de caire literari s'estenen, com és lògic, al conjunt de l'obra. En posarem com a exemple el recurs als diàlegs a III 80-82; V 106, 1; VI 68, 1; VII 147; 157- 158; 209 i 234-237; als oracles a V 92 β 2 i β 3; i a l'aparició d'ένόπνια i ὄψεις a Hdt. VII 12, 1-2; 14, 1; 15, 3; i 18, 3.

²⁴ Aquest grup de trets inclou l'ús del dual, la formació de paraules -on Sancho estudia fins a vint-i-dos sufixos-, els compostos nominals, els verbs τριπλᾶ i els verbs iteratius.

²⁵ Aquest bloc, que configura el gruix de la tesi doctoral de la Prof^a. Sancho, inclou els següents trets: genitius d'inherència i d'encariment, genitius en -θεν, anàstrofe, apòcope, ús adverbial de preposicions, ἀνά i παρά amb acusatiu temporal, ἐκ i πρὸς amb complement d'agent, ὑπό de circumstàncies contingents, ἀμφί amb instrumental com a règim de *uerba timendi*, ἐν, περί i σύν amb instrumental, ἐπί amb datiu causal, ús de preposicions impròpies, infinitiu jussiu, perífrasis verbals, adjectius verbals, present històric, ἄτε amb participi, la negació, ús adverbial de πρὶν i ἄν, ús relatiu de ἴνα, ὅπως comparatiu, ὡς per ὅστε, ὡς final, ús d'ἐπεὶ com a partícula, períodes condicionals amb subjuntiu i optatiu, πρὶν amb subjuntiu i ús d'εὔτε .

²⁶ S. Sancho, *Procedimientos...* pàg. 309. La citació refereix a A. Mastrocinque, "La liberazione di Tebe (379 a.C.) e le origini della storiografia tragica", *apud Omaggio a P. Treves*, Padova 1983, 237-247.

Hem de destacar no només la claredat dels termes amb què Sancho planteja la seua anàlisi de la presència d'elements de dramatització a les *Històries* d'Heròdot, ans també l'exhaustivitat que caracteritza la seua recerca: el conjunt de trets objecte d'estudi, tant els lingüístics com els literaris, garanteix la validesa de les conclusions obtingudes. D'acord amb aquest criteri d'anàlisi, tant si es fa des de la perspectiva de la història de la llengua com si preferim una anàlisi més atenta a qüestions estrictament literàries, queda clara la proximitat de la lexi i l'estil d'Heròdot al gènere tràgic, amb el qual comparteix un elevat nombre de procediments d'expressió, mitjans estilístics i recursos narratius.

El sentit tràgic a les Històries de Tucídides

La definició de la metodologia i l'estil de Tucídides com a producte d'una extraordinària creació intel·lectual i personal, presidida pel deler d'una visió objectiva i científica dels esdeveniments històrics, no va impedir els crítics de l'Antiguitat d'acceptar la presència a les *Històries* d'elements dramàtics. Així ho demostren Dionís d'Halicarnàs, en apreciar la qualitat de Tucídides per damunt de molts altres prosistes proclius a la dramatització ²⁷, i Plutarc, que també en diu mestre en l'art de presentar escenes tràgiques ²⁸. Ara bé, la crítica vuitcentista no es va estar d'ometre aquest aspecte *literari* de Tucídides, entestada a defensar la vigència del tòpic de l'enfrontament diametral, absolut dels dos grans historiadors de la Grècia clàssica: si Heròdot s'havia permès determinades llicències i fins i tot se l'acusava de mentider, Tucídides per força havia d'haver estat no només un model de respecte per la veritat, ans també un debellador tenaç de la més mínima velleïtat poetitzant ²⁹. Modernament, però, també a les *Històries* de Tucídides ha estat reconeguda una dimensió tràgica que proporciona a tota l'obra un sentit homogeni, que trascendeix els diversos esdeveniments i els encabeix dins una visió concreta del món. Aquesta interpretació ha conegut en l'actualitat una revifalla important, i s'escau a la imatge d'un autor de complexitat i riquesa superiors al que fins ara se li reconeixia. Val la pena de recordar, a aquest respecte,

²⁷ D.H. *Th.* 15, 3 i *Comp.* 7, 1, on qualifica el discurs dels platesos -Th. III 53-59- com a obra πάνυ χαρίεντως συγκειμένη καὶ μεστή πάθους.

²⁸ Plut. *De glor. Ath.* 347 a.

²⁹ Per esmentar només el darrer epígon d'aquesta llarga tradició crítica, vegeu M. López, *La historiografía en Grecia y Roma. Conceptos y autores*, Lleida 1991, pàg. 25. Sobre la pretesa existència de dues escoles historiogràfiques gairebé *ab initio*, vegeu H. Strasburger, *Die Wesenbestimmung der Geschichte durch die antike Geschichtsschreibung*, Wiesbaden 1966. Per a una perspectiva ajustada a la realitat, A. López Eire, "De Heródotu a Tucídides", *StHist* 8, 1990, 75-96. Sobre l'abast de l'ἀλήθεια a les *Històries* de Tucídides, vegeu P.F. Butti de Lima, "Dalla verità nella guerra alla verità nella storia", *QUCC* 28, 1988, 91-102, cf. pp. 100-101: (...) *Tucidide ci presenta, nella sequenza degli avvenimenti o nei discorsi di difesa dell'imperialismo, una verità che si impone per l'esclusione della giustizia nello stabilire il gioco delle forze e degli interessi. (...) La verità, qui, appare come 'giustificazione' del potere, escludendo la pratica della giustizia, ora considerata, nel gioco desuguale delle forze, incapace di imporsi.*

que segons Cornford, el primer crític a formular la teoria de la dimensió dramàtica de l'obra tucidídica, per dramatització hem d'entendre d'antuvi (...) *a principle of construction which, wherever it operates, determines the selection of incidents to be recorded, and the proportions and perspective assigned them* ³⁰. Tanmateix, la definició de Cornford resulta al nostre parer massa genèrica, i per al cas precís de Tucídides hi demanariem una concreció de què aquí adoleix totalment ³¹. Tampoc no estariem d'acord amb l'opinió de Cornford pel que fa a la proximitat de la concepció tucidídica del drama a la d'Èsquil ³².

Entre els crítics de la literatura grega antiga, i en especial dels qui tracten el gènere de la historiografia, no s'ha produït encara una acceptació, ni que fos parcial, de Tucídides com a autor relacionat amb aquesta dramatització dels continguts històrics. Així, encara molt recentment llegim a la monografia de Marincola que Tucídides encarna una neta oposició als pressupostos del que s'entén com a *historiografia tràgica* ³³. Tanmateix, aquesta oposició està essent contestada per un seguit d'autors, el primer dels quals, encara al segle XIX, va estar Auffenberg. Ell va estar el primer estudiós modern que ha acarat, de bell antuvi, la qüestió de l'objectivitat històrica dels discursos, pel que fa a la comprensió del caràcter de cadascun dels personatges que els pronuncien. La seva valoració al respecte no deixa lloc al dubte, en afirmar amb claredat la capacitat del nostre historiador per reflectir tant la psicologia col·lectiva que aflora a les assemblees, debats i reunions de les *Històries*, com aquella que ens ofereix el retrat dels grans protagonistes de l'obra: Teutiaples, Pagondes, Estenèledes, Arquídam, Bràsidés, Cleó, Alcibíades, etc. ³⁴. Segonament -i és aquest l'aspecte que aquí ens pertoca de subratllar-, Auffenberg va indicar com alguns d'aquests personatges reclamen una atenció aital, que en diríem arquetips, de forma similar a tantes figures dramàtiques de l'escena atenesa de la segona meitat del segle V a.C. ³⁵. Un dels punts forts tendents a reconèixer a les *Històries* una concepció literària modelada al voltant del gènere tràgic s'ha centrat, efectivament, en la construcció dels diferents personatges, és a dir, en l'etopeia dels

³⁰ F. Cornford, "Mythistory and the Drama", *Thucydides Mythistoricus*, London 1907, pp. 129-152, pàg. 129.

³¹ Implícitament, Cornford fa una evident negació de l'objectivitat del discurs historiogràfic de Tucídides, però no explica en què consisteix la *selecció* dels materials narratius, ni les *proporcions* amb què apareixen, ni la *perspectiva* amb què l'autor se n'ocupa. Un possible punt de partença per a la discussió de la tècnica de dramatització tucidídica fóra D.H. VII 14, 3, on el crític s'estranya dels principis de selecció que fan ometre determinades seqüències i resaltar d'altres, en canvi.

³² F. Cornford, *op. cit.*, pp. 139-149; en aquesta línia, vegeu també G. Méautis, "Thucydide et Eschyle", *Mélanges d'archéologie et d'histoire offerts à Ch. Picard*. RA 29-32, 1949, 716-719.

³³ J. Marincola, *Authority and Tradition in Ancient Historiography*, Cambridge 1997, pàg. 23.

³⁴ L. Auffenberg, *De orationum operi Thucydideo insertarum origine, vi historica, compositione*, Krefeld 1879, pàg. 14: *Ut populorum naturas orationibus Thucydides optime explanavit, optime non minus eius elucet ars in singulis uiris summis ipsorum contionibus depingendis, ita ut, cum raro suis uerbis eos describat, tamen intimam hominum naturam sentiendique rationem perspiciamus, quam insignem eius in moribus exprimentis artem antiqui iam admirati sunt. Sed non omnium quas loquentes facit personarum ingenia Thucydides pari studio repraesentat, sed nonnullarum naturae orationibus uix extremis lineis adumbrantur etc.*

³⁵ L. Auffenberg, *op. cit.*, pàg. 15, on esmenta l'ardoresa jovenívola d'Alcibíades i l'enginy senil de Nícies.

principals actors. En aquest sentit, la distinció de la lexi dels discursos ha estat una qüestió cabdal. Per bé que el corrent crític més extens considera de ple la unitat dels discursos des del punt de vista de la llengua i l'estil, amb representants de l'autoritat de Blass, Bruns, Gomme i Dover ³⁶, d'altres autors han suggerit que Tucídides utilitza recursos retòrics diferents per als diversos protagonistes de l'obra, com a procediment per a atansar-se a la pràctica real de cada personatge. Així ho han fet, per exemple, Cooper, Tompkins, Macleod, Del Corno, Kirby, Allison, Arnold, Francis i Garrity ³⁷, amb resultats que ens semblen incontestables perquè s'atenen a l'*obseruatio* rigorosa del text. Els avantatges d'aquest plantejament, ja des del punt de vista de la preceptiva literària, no poden ser més atractius: si acceptem que Tucídides modula la lexi dels seus discursos d'acord amb les característiques de cada personatge, o si més no amb les del respectiu gènere retòric, no només obtenim un millor coneixement del programa estètic de l'autor; si adoptem una perspectiva *optimista* de les possibilitats d'aquesta anàlisi ³⁸, obtenim també una aproximació, ara per la via de l'anàlisi estilística, bé a la formació intel·lectual, a la psicologia i, per consegüent, tot i les limitacions, a la ideologia de les diverses figures que pronuncien els discursos; si adoptem una posició més cauta, hem

³⁶ Fr. Blass, *Die attische Beredsamkeit I. Von Gorgias bis zu Lysias*, Hildesheim & New York 1979 (= Leipzig 1887), pàg. 242: *In Ausdruck und Form sind, wie dies auch Dionysios ausführt, zwischen den einzelnen Reden merkliche Unterschiede, so zwar, daß der Grundcharakter der thukydideischen Sprache überall bleibt, und nur ein Mehr oder Minder von Kunst und Künstlichkeit nebst den aus dem Gegenstande und der Sachlage hervorgehenden Eigenthümlichkeiten die Verschiedenheit macht.* Encara, a la pàg. 243: *die Individualitäten der Redner dagegen werden nur durch den Gedanken, nicht durch die Sprache zum Ausdruck gebracht. Auch ob eine Rede künstlicher und dunkler, oder einfacher und leichter verständlich ist, hat mit der Person des Sprechers nicht zu thun; die Gegenstände, von denen augenblicklich die Rede ist, bewirken das eine wie das andre.* I. Bruns, *Das literarische Porträt der Griechen*, Hildesheim 1985 (= Berlin 1896), pp. 22-23; A.W. Gomme, *Essays in Greek History and Literature*, Oxford 1937, pàg. 160; K.J. Dover, "The Speeches", in A.W. Gomme, A. Andrewes & K.J. Dover, *A Historical Commentary on Thucydides V. Book VIII*, Oxford 1981, 393-399, pp. 395-396; *All his speakers talk the same language, irrespective of nationality and cultural milieu, and it is his language, idiosyncratic, sophisticated, exhibiting a variety of linguistic abnormalities for which the closest parallels are almost always to be found in his own narrative style.* Més avant, a la pàg. 397, diu encara: *There is no good reason to suppose that a Greek, accustomed to the virtual absence of individualization in the language of characters in epic, tragedy, comedy, and historiography of Herodotean type, should be disconcerted by the linguistic uniformity of the Thucydidean speeches etc.* També C. Schrader, "Tipología y orígenes de la historiografía griega", in A. López Eire & C. Schrader, *Los orígenes de la oratoria y la historiografía en la Grecia clásica*, Zaragoza 1994, 81-200, pàg. 117, al·ludeix a la *casi absoluta uniformidad estilística* [sc. dels discursos], *sin que en ellos tiendan a aflorar rasgos individuales, de manera que un ateniense se expresa como un lacedemonio, o Pericles como Cleón.*

³⁷ G.L. Cooper III, *Zur syntaktischen Theorie und Textkritik der attischen Autoren*, Zürich 1971, pp. 79-81; D.P. Tompkins, *Stylistic Characterization in Thucydides*, Phil. Diss., Stanford 1971, i "Stylistic Characterization in Thucydides: Nicias and Alcibiades", *YCIS* 22, 1972, 181-214; C.W. Macleod, "Form and Meaning in the Melian Dialogue", *Historia* 23, 1974, 385-400; D. Del Corno, "Nicia e Alcibiade all'assemblea. La caratterizzazione individuale dei discorsi in Tucídide", *WJA* 1, 1975, 45-58; J.T. Kirby, "Narrative Structure and Technique in Thucydides VI-VII", *CA* 2, 1983, 183-211; J.W. Allison, "Sthenelaidas' Speech: Thucydides 1.86", *H* 112, 1984, 9-16; P. Arnold, "The persuasive style of debates in direct speech in Thucydides", *H* 120, 1992, 44-56; E.D. Francis, "Brachylogia laconica: Spartan speeches in Thucydides", *BICS* 38, 1991-93, 198-212; Th.F. Garrity, "Thucydides 1.22.1: Content and Form in the Speeches", *AJPh* 119, 1998, 361-384.

³⁸ Tot i que sense relació directa amb la qüestió de la caracterització dels personatges que intervenen als discursos, cal ressenyar el fet que S. Hornblower, "Narratology and Thucydides", in S. Hornblower (ed.), *op. cit.*, 131-166, pp. 164-166, admet la utilització, per part de Tucídides, d'informacions manifestades *in ore* pels protagonistes dels diferents esdeveniments, de forma que l'autor hauria adoptat una pluralitat de veus narratives.

d'obtenir una idea força precisa de l'adequació del discurs al gènere que faci al cas, forense, judicial o epidíctic, d'acord amb els criteris utilitzats per un autor concret, Tucídides, en un moment determinat dins la història de la retòrica grega. Aquesta lectura dels discursos reforça la redimensió de les *Històries* com a obra que integra la perspectiva literària de la poesia, en especial de la tragèdia -on els personatges són també caracteritzats segons les exigències de l'acció dramàtica i de la construcció de l'etopeia de cadascun d'ells-, i que és alhora precursora de l'anomenada *historiografia tràgica*.

Dins una perspectiva que abasta la totalitat de l'obra, d'altres autors han tractat dels motius, esquemes i recursos literaris que Tucídides hauria manllevat a la poesia, i en especial a la tragèdia. N'esmentarem en primer lloc els treballs de Finley, el qual va traçar una idea clara dels paral·lelismes existents entre la retòrica tràgica i la prosa tucidídica ³⁹, a més dels de Wardman, Flashar, Froberg, Verdin, Marinatos, Macleod, Funke, Polacco i Jung ⁴⁰. Les diferències entre la concepció dels esdeveniments per part dels autors tràgics, per una banda, i Tucídides, per una altra, han estat objecte de l'anàlisi de Lehmann ⁴¹. Molt recentment, Butti de Lima ha insistit en la utilització per part de Tucídides de determinats recursos

³⁹ J.H. Finley, "Euripides and Thucydides", *HSCIPh* 49, 1938, 23-68; "The Origins of Thucydides' Style", *HSCIPh* 50, 1939, 35-84; i *Thucydides*, Harvard 1942, pp. 321-324.

⁴⁰ A.E. Wardman, "Myth in Greek Historiography", *Historia* 9, 1960, 403-413; H. Flashar, *Der Epitaphios des perikles. Seine Funktion im Geschichtswerk des Thukydidés*, Heidelberg 1969; B.M. Froberg, *The dramatic excursuses in Thucydides' History*, Diss. Ohio 1971; H. Verdin, "Les remarques critiques d'Hérodote et Thucydide sur la poésie en tant que source historique", in *Historiographia antiqua. Festschrift Peremans*, Leuven 1977, 53-76; N. Marinatos, "Nicias as a Wise Advisor and Tragic Warner in Thucydides", *Philologus* 124, 1980, 305-310; C.W. Macleod, "Thucydides and Tragedy", *Classicum* 21, 1982, 1-10 (= *Collected Essays*, Oxford 1983, 140-158); H. Funke, "Poesia e storiografia", *QS* 12, 1986, 71-93; S. Hornblower, *Thucydides*, Trowbridge 1987, 13-33; L. Polacco, "Una tragedia greca in prosa: la spedizione ateniese in Sicilia", *AIV* 148, 1989-90, 21-56; i V. Jung, *Thukydidés und die Dichtung*, Frankfurt 1991. Vegem-ne com a exemple el següent paràgraf de la monografia de Hornblower, *op. cit.*, pàg. 28, en esmentar els gèneres que influïren en la concepció i composició de l'obra tucidídica: *The third debt is perhaps not strictly a debt to Herodotus at all, but a shared debt to others, namely the poets. The debt consists in the poetic, specifically epic and tragic, arrangement of material and choice of vocabulary. This is a topic we shall have to return to (...), but when asking, as we must, why Thucydides so often seems to echo the techniques of poetry, we should first remember that Herodotus had already done so. In view of what was said above about the Herodotean character of the Pausanias-Themistocles excursus, it is not surprising that poetic reminiscences should be specially common there. For instance 'taking with the spear' is an expression from heroic poetry, and the Greek formula 'neither night nor day' is in sing'song iambic rhythm. Again, with Themistocles' use of Ademuts' son we may compare Telephus' use of Agamemnon's infant son Orestes in Euripides' lost play Telephus; Telephus seized the child and threatened to kill him unless the Greeks helped to heal his wound. But the debt to poetry goes far deeper. Above all there is a debt to epic in the very choice of subject, a great war. Just as in Herodotus there is Homeric reminiscence in the phrase 'beginning of evils', used of the Athenian ships sent to the Ionian revolt (el subratllat és nostre).*

⁴¹ H.-Th. Lehmann, *Theater und Mythos. Die Konstitution des Subjekt im Diskurs der antiken Tragödie*, Stuttgart 1991, pàg. 163: *Bei Thukydidés gibt es wohl eine ähnliche Haltung Krieg und Macht gegenüber wie bei den Tragikern. Aber die Art seines Diskurses führt trotzdem zu einem radikal anderen Blickwinkel. Obgleich noch embryonale Historie, zeigt sein Werk eine deutliche Tendenz auf die Logifizierung der geschichtlichen Ereignisse, die er beispielsweise durch Analogien und Vergleiche zwischen Personen und Strategien zu vereinheitlichen sucht.*

psicologistes, adreçats a la creació d'un estat d'ànim en el receptor de l'obra, el que atansa l'art tucidídia al discurs historiogràfic encara preponderant a Heròdot ⁴².

Exactament com al cas precedent d'Heròdot amb els treballs de Rasch i Chiasson, per als nostres propòsits trobem molt més significatius aquells estudis centrats en l'anàlisi lingüística i estilística de l'obra tucidídia. Aquesta línia de treball té com a motiu principal el lèxic poètic de les *Històries*, com ho testimonien les obres de Both, Nieschke, Diener, Smith, Ehlert i Rittelmeyer ⁴³, per als quals la tragèdia sol tenir funcions de simple vehicle intermediari entre l'èpica i Tucídides, amb un paper sensiblement més ancil·lar que el d'Heròdot, Antifont o els sofistes, molt més decisius a l'hora d'influir en la configuració d'aquesta llengua literària. Un especial esment mereix la monografia de Cyranka, l'única dedicada a l'examen exhaustiu de la llengua de Tucídides en comparació amb la dels tràgics ⁴⁴. Si atenem al judici crític de Jung, la mancança fonamental d'aquests estudis ha estat l'escassa o nul·la atenció a la funció estilística d'aquests recursos lingüístics ⁴⁵; al mateix temps, convé de remarcar el fet que la influència més gran correspon, molt per damunt de l'èpica, a la tragèdia ⁴⁶.

També per part nostra hi ha hagut una reflexió, encara molt primerenca, sobre la influència de la llengua de la tragèdia a les *Històries*. En aquest sentit, tal volta el famós *Melièrdialog* constitueix el text més susceptible d'aquesta anàlisi dramàtica, com ho demostra l'atenció atorgada per nombrosos autors. Així ho han fet notar, de manera ben explícita, Busolt, Cornford, Grote, Parry, Canfora i Cagnetta ⁴⁷. Bo i no haver-hi incidit en especial en

⁴² P. Butti de Lima, *La inchiesta e la prova. Immagine storica, pratica giuridica e retorica nella Grecia classica*, Torino 1996, esp. pp. 112-116. Vegeu al respecte la nostra ressenya a *SPhV* 3, 1998, 148-151, esp. pàg. 150 i n. 4.

⁴³ Ph. Both, *De Antiphonte et Thucydidis genere dicendi*, Marburg 1875; A. Nieschke, *De Thucydidis Antiphontis discipulo et Homeri imitatore*, Münden 1885; O. Diener, *De sermone Thucydidis quatenus cum Herodoto congruens differat a scriptoribus Atticis*, Leipzig 1889; Ch.F. Smith, "Traces of Tragic Usage in Thucydides", *TAPhA* 22, 1891, XVI-XXI; "Poetic Words in Thucydides", *TAPhA* 23, 1892, XLVIII-LI; "Some Poetical Constructions in Thucydides", *TAPhA* 25, 1894, 61-81; i "Traces of Epic Usage in Thucydides", *TAPhA* 31, 1900, 69-81; J. Ehlert, *De uerborum copia Thucydidica quaestiones selectae*, Berlin 1910; F. Rittelmeyer, *Thucydides und die Sophistik*, Leipzig 1915.

⁴⁴ L.A.L. Cyranka, *De orationum Thucydidicarum elocutione cum tragicis comparata*, Vratislava 1875.

⁴⁵ V. Jung, *op. cit.*, pp. 36-37: *Nur in geringen Maße werden Versuche gemacht, die gewonnenen Ergebnisse in irgendeiner Weise auszuwerten und sie in eine Interpretation einzubeziehen. Antworten auf die Frage nach dem Grund solcher Gemeinsamkeiten mit der Dichtung machen zum großen Teil Umstände dafür verantwortlich, die außerhalb des bewußten Gestaltungswillens des Thukydides liegen. Nur vereinzelt werden konkrete Stellen im Text oder auch die sprachlichen Anklänge an die Dichtung allgemein als bewußt gesetzt interpretiert und einzelnen 'poetischen Eigentümlichkeiten' eine ganz bestimmte von Thukydides beabsichtigte Funktion zugewiesen.*

⁴⁶ V. Jung, *op. cit.*, pàg. 36.

⁴⁷ G. Busolt, *Griechische Geschichte*, III-2, Gotha 1904, pàg. 674; M. Cornford, *op. cit.*; D. Grote, *History of Greece VII*, New York 1907, pàg. 163; A.M. Parry, *op. cit.*, pàg. 194: *It is the only passage in the work which is fully dramatic in form. And it is the most evident example of the artistic composition of the work. The razing of Melos, and the selling of its inhabitants into slavery, was not a decisive event in the external*

aquells trets més relacionats amb la dicció tràgica, a un recent treball hem tingut l'oportunitat de remarcar la distinció existent entre els parlaments dels melis i els dels atenesos, tant des del punt de vista retòric, com del de l'expressió lingüística ⁴⁸. Cal observar, doncs, la continuïtat pel que fa a l'orientació metodològica de la nostra recerca, on prima l'anàlisi lingüística del text sobre la teorització de caire literari. Si ens atenem, per tant, a les dades d'ordre lingüístico-estilístic, al diàleg dels melis registrem exemples ben significatius de l'ús de recursos tràgics, com ara el següent: *Por otra parte, la construcción de φοβεῖσθαι con infinitivo, empleada por los atenienses, no tiene más paralelos que los de la tragedia* ⁴⁹. I encara, pel que fa a la selecció lèxica: *También el empleo de voces poéticas o retóricas distingue a los atenienses sobre los melios* ⁵⁰: *hápax absolutos en Tucídides son λυμαίνομαι y τὸ ἀπειρόκακον* ⁵¹. *El primero de ellos tiene un claro valor religioso, como lo demuestra su empleo en la tragedia* ⁵², *y antes que por Tucídides fue empleado en prosa por Antífote* ⁵³. *El neutro τὸ ἀπειρόκακον se registra en un pasaje coral de la Alceste* ⁵⁴, *y pertenece, por tanto, a la clase de los poetismos*. En definitiva, l'exemple d'aquesta secció ja ens demostra les potencialitats que Tucídides no només reconeixia en l'ús de la dicció tràgica, ans també se'n servia en ocasions ben determinades.

Tot i no disposar de l'espai suficient per a estendre'ns millor en el darrer dels temes que hem tocat, ço és, el de la utilització de recursos lingüístics i estilístics procedents del drama, els apunts que acabem d'oferir indiquen prou bé l'existència no només d'una minsa

history of the War. It is obviously put here for purely dramatic purposes, to show the turn the Athenian intellect had finally taken, and to prepare the way for the Sicilian Expedition, which directly follows. Moreover, the conference was not held in public, and the names of neither the Athenian envoys nor their Melian interlocutors are given. Evidently, Thucydides could not possibly have known what was said on that occasion. The Conference is, far more obviously than any or the other speeches of the History, the dramatic creation of Thucydides. L. Canfora, "Struttura e funzione del dialogo in Tucidide e in Pseudo-Senofonte", *In AA.VV., La struttura della fabulazione antica*, Genova 1979, 27-44, pàg. 27: (...) *La singolarità del dialogo tra Melii e Ateniesi consiste nella eliminazione di queste didascalie e nella successione drammatica degli interventi, come in un testo scenico.* M. Cagnetta, "Riforma della dialettica agonale nel dialogo dei Meli", *QS* 32, 1990, 159-162, pàg. 161: (...) *La pagina tucididea assume qui l'aspetto di un copione teatrale, privo di raccordi narrativi, e, come in un copione, è solo dalle battute che internamente scaturiscono le modalità dell'azione e le intenzioni dell'autore.* Per a una anàlisi semblant d'una altra secció retòrica, en concret la del debat entre platesos i tebans a III 53-59, vegeu J.C. Hogan, "Thucydides 3. 52-58 and Euripides' Hecuba", *Phoenix* 26, 1972, 241-257.

⁴⁸ J. Redondo, "Diálogo y retórica en Tucídides: el debate entre atenienses y melios", in V. Bécares, M.P. Fernández Alvarez & E. Fernández Vallina (edd.), *Kalon Theama. Estudios de Filología Clásica e Indoeuropeo dedicados a F. Romero Cruz*, Salamanca 1999, 197-207.

⁴⁹ Th. V 195, 3 καὶ πρὸς μὲν τὸ θεῖον οὕτως ἐκ τοῦ εἰκότος οὐ φοβούμεθα ἔλασσωσασθαι, cf. S. Ai. 254 (Iyr.) i E. Io 628 (rec.). Vegeu R. Kühner & B. Gerth, *Grammatik der griechischen Sprache II-2*, Hannover 1976 (= Hannover & Leipzig 1904³), pàg. 398.

⁵⁰ Els melis, en canvi, només presenten un sol exemple de poetisme, concretament el verb ὑποτίθεσθαι, V 90 ὑπέθεσθε.

⁵¹ Th. V 103, 2 λυμαίνομαι, V 105, 3 τὸ ἀπειρόκακον.

⁵² E. Hipp. 1068, Hel. 1099 i Bacch. 354, Ar. Eq. 1284, que tenen en comú l'esment a determinats sollaments, cf. R. Parker, *Miasma. Pollution and Purification in Early Greek Religion*, Oxford 1983, pàg. 195, n. 24.

⁵³ Antipho V 63.

⁵⁴ E. Alc. 927.

tradició d'estudis al voltant de la dicció tràgica a l'obra de Tucídides, ans també d'unes possibilitats d'anàlisi que anys a venir hauran de rebre un nou impuls.

La historiografia tràgica i la seua gènesi

Si el que hem apuntat és vàlid *in genere*, el corpus teòric que fins ara ha sustentat el coneixement bàsic del que anomenem *historiografia tràgica*, i que està configurat pels treballs de Schwartz, von Fritz i Ullmann, fonamentalment ⁵⁵, ha de ser revisat molt a fons. En termes breus, aquest discurs historiogràfic es caracteritza per l'atenció atorgada a les reaccions psicològiques, emocions i actituds dels principals protagonistes de l'acció històrica; l'autor del text gaudeix d'un ampli marge d'autonomia per tal de bastir les etopeies d'aquests personatges, ni que sigui al preu de supeditar la veritat històrica a les exigències de la ficció; i entre les funcions de l'obra passa a tenir un lloc d'honor la satisfacció dels gustos literaris del presumpte lector del text. En canvi, la historiografia anomenada *pragmàtica* ⁵⁶ pretén de concentrar-se tan sols en els esdeveniments polítics, socials i militars; el seu autor es basa en l'αὐτοψία, o almenys en testimoniatges incontestables; i té com a finalitat principal una de didàctica. Des d'aquesta σύγκρισις, és ben clar que la crítica tucidídia tingué tant de reticències a admetre la més mínima concessió d'aquest autor envers un concepte tràgic de la historiografia. No s'entenen tan bé, però, els prejudicis respecte del corpus herodoteu. En realitat, els autors d'aquesta teoria mai no varen acceptar que la *historiografia tràgica* pogués remuntar-se a l'època clàssica, sinó que la consideraven un producte de l'estètica i els gustos de l'època hel·lenística, tant si els orígens del gènere es trobaven a l'escola peripatètica ⁵⁷ com si calia buscar-los a l'escola isocràtica ⁵⁸ o bé, com proposa Strasburger, en la comèdia nova i

⁵⁵ B.L. Ullmann, "History and Tragedy", *TAPhA* 73, 1942, 25-53; E. Schwartz, *Fünf Vorträge über den griechischen Roman*, Berlin 1943², pp. 123-125; K. von Fritz, "Histoire et historiens dans l'antiquité", in *Entretiens sur l'antiquité classique IV*, Vandoeuvres-Genève 1958, 85-145; Ch.W. Fornara, *The Nature of History in Ancient Greece and Rome*, Berkeley, Londres & Los Angeles 1983, pp. 131-134; G. Marasco, "Ctesia, Dinone, Eraclide di Cuma e le origini della storiografia 'tragica'", *QUCC* 6, 1988, 48-67; i K. Meister, *Die griechische Geschichtsschreibung*, Berlin 1990, pp. 95-102. Sobre el caràcter imprecís i equívoc del terme *historiografia tràgica*, que fem servir només per respecte a la tradició, vegeu F.W. Walbank, "Tragic History: a Reconsideration", *BICS* 2, 1955, 4-14, pp. 4 i 11, i "History and Tragedy", *Historia* 9, 1960, 216-234 (= *Selected Papers*, Cambridge 1985, 224-241), pp. 233-234, i S. Hornblower, "Introduction", in S. Hornblower (ed.), *Greek Historiography*, Oxford 1996, 1-72, pp. 44-45.

⁵⁶ El nom es deu a Polibi, IX 2, 4-6.

⁵⁷ E. Schwartz, *Fünf Vorträge über den griechischen Roman*, Berlin 1943² (= 1896), pp. 123-125; P. Scheller, *De hellenistica historiae conscribendae arte*, Diss. Leipzig 1911; K. von Fritz, *op. cit.*; N. Zegers, *Wesen und Ursprung der tragischen Geschichtsschreibung*, Diss. Köln 1959; C.O. Brink, "Tragic History and Aristotle's School", *PCPhS* 186, 1960, 14-19.

⁵⁸ B.L. Ullman, *op. cit.*

el mim⁵⁹, sense oblidar encara el que per nosaltres representa el principal model literari de la dramatització històrica: les històries locals, organitzades molt sovint en reculls que agrupaven narracions breus, definides per Giangrande com a anècdotes lleugerament amplificades, i que constituïen la font de bona part de la lírica, en especial de l'elegia⁶⁰. En aquest precís sentit, Schwartz *et caet.* consideraven provat l'abandó del model historiogràfic dels primers grans autors del gènere, Heròdot i Tucídides -i molt especialment el del segon-. La tendència més actual ha posat al seu punt just aquesta pretesa marginació d'Heròdot i Tucídides dins els cànons estètics de l'hel·lenisme⁶¹. Recentment, la vella antinòmia construïda al voltant de Clitarc i de Tucídides, com a representants, respectivament, de la *historiografia tràgica* i de la historiografia objectiva i científica, ha estat objecte de crítiques molt severes, que han arribat a qüestionar-la del tot, i amb bons arguments⁶². D'altra banda, la influència de Tucídides sobre una de les màximes figures de la *historiografia tràgica*, Filarc, ha estat reconeguda per Hornblower⁶³, com ja molt de temps abans Foci havia qualificat Agatàrquides de Cnidos de mer imitador del gran historiador atenès⁶⁴.

La nostra interpretació d'aquest gènere historiogràfic, oposada en més d'un sentit a aquesta base teòrica, no posa en qüestió la importància constant, regular, amb què la influència de la tragèdia condiciona els modes d'expressió, la presentació dels esdeveniments i la construcció dels personatges històrics, a bona part dels historiadors postclàssics. És el cas de Ctèsies, el de Duris de Samos, el de Filarc d'Atenes, el d'Agatàrquides de Cnidos⁶⁵. Ara bé, tampoc no ens sembla vàlida la distinció de Gabba, segons el qual la *historiografia tràgica* hauria tingut el seu propi lector, caracteritzada per un nivell cultural més baix que el

⁵⁹ H. Strasburger, "La storia secondo i Greci: due modelli storiografici", in D. Musti (ed.), *La storiografia antica. Guida storica e critica*, Roma & Bari 1979, 1-32 (= "Die Wesensbestimmung der Geschichte durch die antike Geschichtsschreibung", *Sitz. wiss. Ges. Univ. Frankfurt* 5, 1966, 47-97), pàg. 32.

⁶⁰ G. Giangrande, "On the origins of the Greek Romance: the birth of a literary form", in H. Gärtner (ed.), *Beiträge zum griechischen Liebesroman*, Hildesheim 1984, 125-152 (= *Eranos* 60, 1962, 132-159), pp. 132-133.

⁶¹ Per a una revisió d'aquest tòpic vegeu, respectivament, K.A. Riemann, *Das herodoteische Geschichtswerk in der Antike*, München 1967, pp. 47-55, i O. Murray, "Herodotus and Hellenistic Culture", *CQ* 22, 1972, 200-213, per a Heròdot, i S. Hornblower, "The Fourth-century and Hellenistic Reception of Thucydides", *JHS* 115, 1995, 47-68, per a Tucídides.

⁶² P.A. Brunt, "Cicero and historiography", in *Studies in ancient Greek history and thought*, Oxford 1993, 181-209.

⁶³ S. Hornblower, "The fourth-century...", pàg. 62.

⁶⁴ Phot. *Bibl.* 171 b.

⁶⁵ Sobre Ctèsies, vegeu P. Krumbholz, "Zu den Assyriaka des Ktesias", *RhM* 50, 1895, 205-240 i 52, 1897, 237-285; A. Momigliano, "Tradizione e invenzione in Ctesia", *A & R* 12, 1931, 15-44; G.J. Aalders, "Een nieuw fragment van Ctesias Persica", *Hermeneus* 28, 1956, 1-6; M. Gigante, "Lettera alla regina o dello stile di Ctesia", *RFIC* 40, 1962, 249-272; F.W. König, *Die Persika des Ktesias von Knidos*, Graz 1972; G. Giangrande, "On an alleged Fragment of Ctesias", *QUCC* 23, 1976, 31-46; J.M. Bigwood, "Ctesias as historian of the Persian Wars", *Phoenix* 32, 1978, 19-41, i "POxy 2330 and Ctesias", *Phoenix* 40, 1986, 393-406; i B. Eck, "Sur la vie de Ctésias", *REG* 103, 1992, 409-434. Per a Duris, vegeu R.K. Kebric, *In the Shadow of Macedon, Duris of Samos*, Wiesbaden 1977, i L. Torraca, *Duride di Samo. La maschera scenica nella storiografia ellenistica*, Salerno 1988. Per a Filarc, vegeu Pol. II 56, 10-12, passatge en què Polibi li retreu d'haver confòs la història amb la tragèdia.

de la historiografia científista; aquesta audiència de la *historiografia tràgica* hauria pertangut a un estrat social inferior, paragonable o identificable, segons Gabba, al públic de la novel·la i de la resta de literatura *de consum*⁶⁶. Ben al contrari, el recurs a la *historiografia tràgica* va molt sovint acompanyat d'una sèrie d'allusions literàries i d'elements estilístics que pressuposen una determinada formació en el lector. Altrament, el refinament lingüístic i estilístic constituït per la contaminació de gèneres no hauria produït cap mena de recepció favorable en els destinataris de les obres historiogràfiques. Així s'expliquen els flirtejos de Polibi, Plutarc i Josef amb la *historiografia tràgica*, sempre amb vistes a enriquir el respectiu discurs amb una lexi, una tècnica i un horitzó literari i psicològic diferents, manllevats tots ells al drama⁶⁷. No és possible de mantenir, com suggereix en Gabba, que els autors favorables a la dramatització del discurs històric utilitzessin un estil concret: l'ús d'aquesta tècnica de dramatització integra procediments diferents que només tria cada autor, de bo i manera que es fa inviable de pensar en una codificació estilística que doni homogeneïtat al gènere⁶⁸.

Segons el nostre punt de vista, que en part segueix de prop els estudis de Walbank⁶⁹, la influència de la tragèdia sobre la historiografia va estar immediata, i mostra per tant una clara continuïtat des dels còrpora d'Heròdot i Tucídides. Així ho corrobora la utilització de nombrosos recursos expressius no només lèxics, com ho demostra l'estudi de la morfologia i la sintaxi, tan complet al cas d'Heròdot mercès als treballs de Sancho. No creiem justificada, doncs, aquella anàlisi, deguda al mateix Walbank, segons la qual la proximitat de la historiografia a la tragèdia es deuria al seu origen comú dins el gènere èpic⁷⁰. Just a l'inrevés, des de la perspectiva de la llengua, Heròdot i Tucídides s'atansen i imiten la tragèdia atenesa

⁶⁶ E. Gabba, "True History and False History in Classical Antiquity", *JRS* 71, 1981, 50-62. *Contra*, J. Marincola, *Authority and Tradition...*, pàg. 23, el qual accepta només la referència, dins una única classe social destinatària de les obres literàries, *about various distinctions among the elite, not upper- and lower-class audiences*.

⁶⁷ J.M. Mossman, "Tragedy and Epic in Plutarch's Alexander", *JHS* 108, 1988, 83-93, representa un bon exemple de les possibilitats que la historiografia tràgica oferia als autors. Plutarc se'n va servir per tal de suggerir al lector els trets més cridaners de l'etopeia d'Alexandre el Gran. Un altre exemple és l'estudiat per F.W. Walbank, "Φίλιππος τραγωδούμενος: a Polybian experiment", *JHS* 58, 1938, 55-68. Hi afegirem també FJ BJ I 438-444, secció dedicada al relat de les difícils relacions del rei Herodes amb la seua esposa Mariamme, l'odi per la qual va acabar de forma tràgica. Com se'n diu al treball de J. Redondo, "The Greek language of the Hebrew Historian Josephus", *H* 127, 1999 (en premsa): *The conflation of some other stylistic devices -word-order, verbal substantives, nominal and verbal compounds, historic present, direct discourse, ὑπό with causal genitive- contribute to create a tragic colour*.

⁶⁸ F.W. Walbank, "Tragic History: a Reconsideration", pp. 5 i 9, a propòsit, respectivament, de la inexistència d'una unitat estilística i de la impossibilitat de fer equivaldre *historiografia tràgica* i retòrica.

⁶⁹ A més dels dos articles esmentats més amunt, cf. n. 54, vegeu també F.W. Walbank, *Polybius*, Berkeley & Los Angeles 1972, pp. 34-40. Vegeu també A. Mastrocinque, *op. cit.*, cf. n. 24.

⁷⁰ F.W. Walbank, "History and Tragedy", esp. pp. 221 ss., cf. pàg. 229: *History and tragedy are thus linked together in their common origin in epic, in their use of comparable and often identical material, and in their moral purpose*. Vegeu també pàg. 233, on arriba a parlar d'una *fundamental affinity going back to the earliest days of both history and tragedy*.

contemporània, no pas la vella llengua èpica, tan sols sovintejada en alguns minsos aspectes per l'autor joni ⁷¹.

Conclusions

D'acord amb el que hem exposat al llarg d'aquestes planes, creiem imprescindible la revisió del concepte d'*historiografia tràgica* tal i com l'ha plantejat la crítica des de Schwartz, Ullmann i von Fritz, perquè resulta insuficient per a la comprensió de l'evolució del gènere ja des de l'obra d'Heròdot. Així ho expressa Sancho, amb tota claredat: *En efecte, els orígens de la historiografia tràgica s'han de cercar necessàriament al d'Halicarnàs i no pas a l'època hel·lenística* ⁷². Es fa evident, doncs, que la influència de la tragèdia sobre el conjunt de la creació literària clàssica -no només sobre la prosa historiogràfica- no ha de ser entès com a un fet d'efectes retardats, sinó que es produiria ja al mateix segle V a.C., com per altra banda ho indiquen algunes fonts en referir-se a l'amistat entre Sòfocles i Heròdot, segons que ho recollíem més amunt.

Una de les qüestions que fins ara no hem ni plantejat, però que hem d'esmentar si més no, fa referència a les raons que haurien induït els autors historiogràfics a la utilització d'un llenguatge -a més d'una tècnica narrativa i una determinada estructura literària- manllevat a la tragèdia. Una primera explicació ens faria acudir a la prevalença de motivacions purament estètiques, en tant que la tragèdia constituïa el gran gènere literari de l'època. Ara bé, ens semblen de més força les raons d'ordre ideològic i històric. Al pla ideològic, la tragèdia representa no només l'art d'Atenes, ans també el mateix pensament de la democràcia atenesa, i no tan sols com a vehicle d'uns determinats corrents de pensament, convenientment alliberats de tota càrrega significativa aprehensible de forma immediata i dotats, en canvi, d'una codificació complexa, associada a la tradició mitològica; és que la tragèdia representa també la democràcia ja des de la seva mateixa configuració com a cerimònia ritual, com a festa i com a celebració d'una votació en assemblea, amb independència dels continguts expressats a les obres ⁷³. Al pla històric, els esdeveniments ocorreguts a la segona meitat del segle V a.C. advertien intel·lectuals com Heròdot i Tucídides de la necessitat de situar les respectives obres historiogràfiques dins un context dramàtic. Fornara i Wood ho han mostrat amb claredat al cas d'Heròdot ⁷⁴, i Rosenbloom ho ha fet per a tots dos historiadors ⁷⁵. La

⁷¹ Sobre els epicismes a l'obra herodotea, cf. W. Aly, *Volksmärchen...*, pp. 266-267.

⁷² S. Sancho, "La dramatització"..., pàg. 37.

⁷³ Sobre la influència de la tragèdia com a vehicle ideològic i dins una societat concreta com ho era l'atenesa de l'època clàssica, vegeu J. Griffin, "The social function of Attic tragedy", *CQ* 48, 1998, 39-61. A les pp. 58-59 subratlla la utilització de procediments dramàtics per part tant d'Heròdot com de Tucídides.

⁷⁴ Ch. Fornara, *op. cit.*, pp. 75-93; H. Wood, *The Histories of Herodotus: an Analysis of the Formal Structure*, Paris & Den Haag 1972, pàg. 193.

conjuminació de tots aquest factors, estètics, ideològics i històrics, va tenir com a conseqüència l'assimilació i integració de les tècniques dramàtiques per part dels primers grans autors de la historiografia grega. No hem de parlar, doncs, de la *historiografia tràgica* com d'una tendència pròpia dels gustos de certa literatura hel·lenística. Ben al contrari, Heròdot i Tucídides mostren, tot i la diversitat dels respectius plantejaments estètics i programàtics, una atracció evident envers l'art de la tragèdia clàssica. És cert, és clar, que ni Heròdot ni Tucídides tenen res a veure amb els patrons estilístics -no gaire homogenis, d'altra banda- dels seus col·legues de l'època hel·lenística, inclosos els afectes a una lexi dramatitzada⁷⁶. Però les insuficiències observades pel que fa al rendiment de la noció mateixa d'*historiografia tràgica*, vistos els inconvenients per definir-ne els límits i les funcions, mai no justifiquen l'exclusió dels historiadors de l'època clàssica, i més en concret Heròdot i Tucídides, d'aquest corrent. Que la diversitat d'estils d'aquesta *historiografia tràgica* va tanmateix unida a una certa homogeneïtat bàsica pel que fa al plantejament del discurs històric, sembla fora de dubte. Que Heròdot i Tucídides no es varen substreure als beneficis d'una concepció dramàtica de la història, i que aprofitaren els recursos propis de la llengua de la tragèdia, aquest és l'aspecte que hem volgut palesar al llarg d'aquestes planes.

⁷⁵ D. Rosenbloom, "Myth, History, and Hegemony in Aeschylus", in B. Goff (ed.), *op. cit.*, 91-130, pàg. 92, en diu: *Many have noted that the end of the Histories is a warning to the Athenians about the dangers of their sphere of domination. The final events of the narrative, the Athenian siege of Sestos, the stoning of Artayktes' son before his eyes, Artayktes' crucifixion, and the wisdom of Cyrus on how empire is undermined by the fruits of empire, seem calculated to formulate a message to the new imperial power. A similar patterning of events is evident in Thucydides: the Athenian empire grew powerful, provoked fear in the Spartans, and compelled them to 'liberate' the Hellenes.*

⁷⁶ F.W. Walbank, "Tragic History", pàg. 12 respecte d'Heròdot, i pp. 8 i 10 respecte de Tucídides, tot i que no s'està de reconèixer -pàg. 8- el caràcter modèlic de Th. VII 70-71 com a exemple de narració dramatitzada.

